

זלדה וורלינסקי (בוימ מהבית)

יהודי קובל: פשטות וטוב-לב

צד א' קלטת מס' 1:

- מראיין: שיחה עם זלדה בוימ מהבית, וורלינסקי היום, ב – 26.12.04
- מראיין: ערב טוב זלדה, מדברת יהודית כפרי, יש לך קצת זמן לשוחח איתי?
- מראיין: יש לי הרבה זמן, כל הערב בשבילך.
- מראיין: נתחיל?
- מראיין: כן בבקשה...
- מראיין: אני קראתי את הכמה דפים שאת רשמת על הזיכרונות שלך מקובל ולפיהם הרכבתי שאלות על דברים, או שלא נגעת בהם, או שנגעת בהם מעט ושאפשר להרחיב עליהם ובתוך זה גם דברים שאת בעצמך הבעת רצון להרחיב עליהם. מה שאני מציעה שאני פשוט אתחיל לשאול אותך את השאלות ואת תתחילי לענות עליהם.
- מראיין: בבקשה.
- מראיין: אז בואי נתחיל מההתחלה, תולדות המשפחה שלך, את יודעת על המשפחה שלך מעבר לסבא וסבתא או רק מסבא וסבתא.
- מראיין: אז תראי, אני את הסבא שקראו לו מאיר ואת סבתא רציה, מכירה רק בתור ילדה קטנה, שהלכתי וקבלתי עוגיות וזה הכל, יותר קשר לא היה לי, ז"א עד לסבא הזה (אני יודעת, מעבר לזה), יותר לא הגעתי.
- מראיין: רגע, סבתא מאיר וסבתא רציה?
- מראיין: כן.
- מראיין: הם היו הורים של מי?
- מראיין: הם היו הורים של אמי.
- מראיין: הורים של אמך?
- מראיין: כן.
- מראיין: על ההורים שלהם את לא יודעת שום דבר?
- מראיין: שום דבר. גם על ההורים של אבי אני לא יודעת שום דבר מכיוון שהם נפטרו כנראה כשהייתי קטנטונת. אני לא יודעת עליהם שום דבר.
- מראיין: איך קראו להם את יודעת?
- מראיין: אני חושבת שקראו להם פריץ, פריץ ואני יודעת שלאבי היה אח ולאח שלו קראו פריץ בארה"ב ולאמי היה אח בארה"ב שקראו לו בנימין ולא היו לו ילדים ואני זוכרת, כשאשתו נפטרה הוא שלח לי כמה טבעות מזהב וטבעת אחת עם יהלומים שהם (עכשיו) אצל הבנות שלי.
- מראיין: וזה הסבא והסבתא, משפחת בוימ, נכון? ואיך היה שם המשפחה של סבא וסבתא, ההורים של אמא שלך?
- מראיין: כמו שאמרתי רסיה.
- מראיין: לא אבל מה היה השם משפחה שלהם, את יודעת או שאת לא זוכרת?
- מראיין: רגע, גלון.
- מראיין: גלון?
- מראיין: גלון, כן, גלון.

- מראיין: אני מבינה ממה שאמרת שהסבתא וסבא גלון גרו גם כן בקובל אבל לא יחד איתכם?
- מרואיין: לא. לא.
- מראיין: איפה הם גרו ?
- מרואיין: הם גרו נו... אני אגיד לך את השם, **(רחוב) ליסטופודובה**.
- מראיין: במה הסבא הזה עסק, את יודעת?
- מרואיין: אני חושבת שהוא היה **חייט**.
- מראיין: הוא היה חייט. והסבא השני את יודעת במה הוא עסק?
- מרואיין: הוא היה **סנדלר**.
- מראיין: סנדלר! כמו אבא שלך?
- מרואיין: כן, בעלי מלאכה, **משפחה של בעלי מלאכה**.
- מראיין: עכשיו, בואי נחזור עוד פעם, שאלתי אותך איך אביך ואמך נפגשו ואת אמרת שנעשה ביניהם שידוך ומישהו סיפר לך שאמך היתה מאוד יפה?
- מרואיין: כן.
- מראיין: את זוכרת אותה כמובן?
- מרואיין: כן.
- מראיין: איך היא היתה נראית?
- מרואיין: באמת יפה, ויש לי תמונה משפחתית והיא היתה ב"פרוקה", את יודעת מה זה "פרוקה"?
- מראיין: כן אני יודעת, פאה נוכרית.
- מרואיין: כן, פאה נוכרית, יפה ככה, יושבת ואבי יושב בכיסא, אז אבא זה היה מן מקום ראשון, תמיד הוא ישב במקום ראשון על יד השולחן, בזמן הארוחות והוא היה, יש לי תמונה, עם זקן, כזה יפה, גבוה, ותמיד היו כפוגשים אותו, פונים אליו: "**ר'ב מוישה**", "ר'ב מוישה".
- מראיין: זאת אומרת זאת היתה משפחה פטריאכלית?
- מרואיין: כן.
- מראיין: המקום המרכזי היה לאב?
- מרואיין: כן.
- מראיין: והמילה החשובה היתה לאב?
- מרואיין: כן.
- מראיין: ואמך היתה גבוהה או נמוכה?
- מרואיין: לא גבוהה ולא נמוכה, משהו כזה.
- מראיין: איזה אישיות היתה לאמה?
- מרואיין: אמא היתה עקרת בית וזהו. עקרת בית שדאגה לילדים, לא יותר מדי דאגות, למשל אני לא זוכרת נשיקות הרבה, לא!
- מראיין: אבל היא טיפלה בכם?
- מרואיין: כן, כן, בטח שהיא טיפלה וחונן מזה היתה לי אחות והאחות הזאת היא היתה הכי מבוגרת והיא ניהלה את הבית, ז"א **למגיסרט (עיריה)**, את יודעת מה זה "מגיסרט", מגיסרט זה משהו מצד **(הממשל)** הפולני. היא היתה הולכת, היא היתה זאתי שהיתה יותר משכילה ויותר אולי למדה, כולם למדו ב... תורה. איך?...
- מראיין: בתלמוד תורה.

- מראיין: כן.
- מראיין: תארי לי רגע, במה התבטא הטיפול הממשי, היומיומי של אמא בך, איך היא הייתה מטפלת בך מהבוקר עד הלילה?
- מראיין: מהבוקר עד הלילה, אני הייתי אני! הייתי אני! והיא היתה אישה טובה. ז"א לא היה, זה לא היה מקובל, לא יודעת, זה לא היה, בכל אופן, בבית, אני מדברת בצורה כנה איתך, זה לא היה משהו של (כמו) שיחה, של סיפור, משהו כזה, סיפור לפני השינה או משהו כזה.
- מראיין: היא הקימה אותך בבוקר לביה"ס?
- מראיין: לביה"ס קמתי לבד!
- מראיין: היא עזרה לך להתלבש או את לבד?
- מראיין: לא, אני לבד, עד כמה שאני זוכרת, מגיל 7 התחלנו ללמוד.
- מראיין: והיא רחצה אותך או התרחצת לבד?
- מראיין: אני... תראי, ראשית כל לא היתה מקלחת, אז היינו מתרחצים ככה עם קערת מים והמבוגרים היו הולכים לןשניה,
- מראיין: בית המרחץ?
- מראיין: כן, כל יום שישי היו הולכים לבית המרחץ, היה לנשים והיה לגברים.
- מראיין: אמא בישלה בבית, או שהיתה לכם עוזרת?
- מראיין: לא היתה שום עוזרת, היתה עוזרת שהיא היתה באה ביום שישי, אני זוכרת, היו 4 חדרים והיתה רוחצת את ה... , עושה את הרצפות, זאת היתה העזרה.
- מראיין: פעם בשבוע?
- מראיין: כן. היתה עזרה לכביסה, לכבס, כן, וזהו.
- מראיין: אבל את הבישול אמא עשתה?
- מראיין: רק אמא. את הגפילטע פיש, ביום שישי היתה קמה והיתה עושה לטקס, לביבות כאלה ופלצ'לעך, זה גם משהו כזה...
- מראיין: אני מכירה את זה, גם אמא שלי היתה עושה.
- מראיין: והיתה אופה עוגיות כאלה יבשות ופיינקוך, פיינקוך זה מן עוגת שמרים.
- מראיין: רגע ובשר לא אכלתם ביום שישי?
- מראיין: כן, זה היה קדוש לאכול בשר, זה היה ארוחת ערב, כולם ישבו ושתו, אבא שתה יין והגישו דגים, גפילטע פיש ומרק. מרק אמא עשתה משהו כזה מקמח ואח"כ היה קומפוט. טוב, זו היתה ארוחה כזאת.
- מראיין: ובשר היה עוף?
- מראיין: כן.
- מראיין: ואכלתם בשר ביתר ימות השבוע או רק ביום שישי?
- מראיין: לא, אכלנו, אכלנו. מה שאני זוכרת טוב, היה לי אח אחד שהוא רק אהב קציצות וזה נורא הרגיז אותי: "למה אמא עושה לו רק... כל יום, כל יום, קציצות, נו זהו זה. אז אכלנו, אבל זה לא היה כל כך מסודר, מכיוון שכל אחד היה בא מהעבודה, זה עבד פה, זה עבד שמה, זה היה מסגר, זה היה פה...
- מראיין: ז"א המשפחה לא אכלה ביחד במשך השבוע?
- מראיין: לא.
- מראיין: את היית אוכלת שחזרת מהביה"ס?
- מראיין: אני הייתי אוכלת מה שרציתי, ככה, מה שהיה בבית.
- מראיין: בואי ספרי לי קצת על היחסים שלך עם האחים והאחיות שלך?

- מראיין: היו לי אחים, אני מוכרחה לציין, מכיוון שזה נורא עצוב לי שאני מדברת עליהם, זה כבר קשור עם חלק אחר, עם השואה. היו לי אחים מאוד יפים, ממש הבנות (**חיזרו אחריהם**), הלכו ל**פֶּל (אולם ריקודים)**, באמת יפים (**היו האחים**), יפים מאוד, האחות גם היא הייתה בסדר. היא היתה יותר משכילה וזה... היחסים שלי איתם, אני זוכרת רק דבר אחד...
- מראיין: רגע, את היית הכי הבוגרת מהילדים, הכי קטנה, באמצע?
- מראיין: אני הייתי יותר גדולה (**מבוגרת**) מהכי קטן.
- מראיין: ז"א את היית אחת לפני אחרון?
- מראיין: כן, אני למשל זוכרת שגמרתי את הביה"ס ואני מוכרחה לציין שהייתי מאוד חרוצה ולמדתי טוב מאוד, ממש למדתי טוב מאוד וזה נורא נורא הפריע לי (**שלא התאפשר לי להמשיך ללמוד**), הייתי ממש ברגש נחיתות, **שפרומה צימוקי (רוזינקו, פרומה שוורץ היום)**, אולי את מכירה אותה? היא אחות של צימוקי, **רוזינקו** מירושלים, הוא היה אישיות (**עיתונאי בכיר**). פרומה חיה היום בקיבוץ גלאון.
- מראיין: מה בדיוק הפריע לך עם פרומה?
- מראיין: (**זה שפרומה המשיכה בלימודיה ואני לא**) היא למדה, היתה לנו גימנסיה עברית.
- מראיין: כן, "תרבות"?
- מראיין: והיתה אחת בפולנית, ביידיש, ואני הרגשתי... אז אני פעם אחת דיברתי אם אחי, ואמרתי לו לאח הזה...
- מראיין: איך קראו לו?
- מראיין: **שמאי**, שמאי. אז דיברתי איתו והייתי כל כך עצובה והוא אמר (**ביידיש**): "מיידל", אני אשלם ואת תלמדי. נו (**אח"כ**) הזמנים השתנו, לא יצא שום דבר, ואני נשארתי "**סמהוק**", את יודעת מה זה סמהוק?
- מראיין: לא.
- מראיין: סמהוק בפולנית זה מי שלומד לבד, לומד לבד.
- מראיין: אוטוידקט. ז"א פרומה כן למדה בגימנסיה ואת לא?
- מראיין: כן, אני לא (**המשכתי ללמוד**).
- מראיין: ז"א, הנה היה לפחות אח שכן רצה לעזור לך אפילו אם הוא בעצם לא היה כל-כך יכול?
- מראיין: מה שלמדו למדו וזהו.
- מראיין: מה היו היחסים שלך עם האחות הבוגרת, איך קראו לה?
- מראיין: **אסתר – רבקה**.
- מראיין: איך היו יחסיך איתה?
- מראיין: טובים מאוד, טובים מאוד. היא דאגה לי, בגדים לא היו הרבה. גם אני רציתי להתלבש יפה, אני זוכרת שהלכתי מאחורה, הלכתי עם "**קוקרדה**", זה היה סרט שחור כזה יפה עם בר, (**עם**) מה שהיה לי הייתי מתלבשת יפה, זה קרה שנכנסתי לקן השומר הצעיר.
- מראיין: תיכף נגיע לשומר הצעיר, עוד רגע, אני רוצה להישאר בקשרים שלך עם האחים והאחיות, אז האחות הבוגרת הזאת שלך, במה זה התבטא הדאגה שלה?
- מראיין: זה התבטא שהיא בעצמה היתה **תופרת**, היא היתה תופרת לי, היא היתה קונה לי, הולכת לקנות נעלים, היא פשוט דאגה לי.
- מראיין: ואת דאגת לאח היותר קטן ממך, איך קראו לו?
- מראיין: **ישראל**, שרוליק.
- מראיין: את דאגת ושיחקת איתו?

- מרואיין: לא, לא משהו מיוחד. אפשר להגיד שהייתי קצת אגואיסטית, מכיוון שאני כל כך הייתי בעולם שלי שברגע, בגיל 11 וחצי נכנסתי לקן **השומר הצעיר**.
- מרואיין: היו איזה מריבות ביניכם בבית?
- מרואיין: לא, לא.
- מרואיין: אבא היתה לו יד קשה או שהיתה לו יד רכה?
- מרואיין: לא, לא, אני רק זוכרת תמונה אחת ואני כותבת על זה. זה היה ב- 39, טוב...
- מרואיין: כן, על הפרידה, על הפרידה את כתבת...
- מרואיין: לא, אני רוצה להגיד לך על משהו אמר לי, ממש, היום אני חושבת, איך יכולתי (**לקום ולעזוב את הבית**), אבל היום אני רואה את הילדים פה, איך שהם נוסעים ועוזבים, אז הוא עמד על יד הדלת ואמר לי: "**זלדל'ה**, הרי אש, "הפייר", הולכת להיות מלחמה גדולה בעולם, לאן את הולכת? לאן את נוסעת, מי יטפל בי?" זה נשאר לי ואני מזכירה את זה.
- מרואיין: איך היה הקשר בין אבא לאמא?
- מרואיין: ככה... לא ראיתי שהם התנשקו...
- מרואיין: לא ראית שהם התנשקו! בכלל אני מבינה שההורים גם את הילדים לא נישקו?
- מרואיין: לא. לא. (**אולי**) אם היה משהו (**אירוע**) מיוחד, אני יודעת (?) אני, בכל אופן לא זוכרת.
- מרואיין: ספרי לי קצת על החברות שלך, על הילדות בביה"ס, אם את זוכרת איזה ילדה מסויימת שהיה לך קשר איתה בביה"ס בו למדת, או שאת כבר לא זוכרת?
- מרואיין: טוב, אז היתה פרומה, פרומה...
- מרואיין: פרומה למדה איתך בביה"ס יסודי?
- מרואיין: לא, פרומה זאת למדה בגימנסיה, ב"תרבות", אני ידעתי פולנית, מכיוון שקראתי הרבה הרבה בפולנית, רק בפולנית קראתי, והיא היתה נעזרת על ידי עם כל מיני מילים שהייתי הולכת, מטיילת (**איתה**) והיא שאלה אותי, את זה אני זוכרת.
- מרואיין: מאיפה היתה לך פולנית, בבית שלך דיברו פולנית?
- מרואיין: לא! בביה"ס, זה היה ביה"ס פולני שלמדו שמה בפולנית, (**בית ספר**) יהודי פולני אבל השפה שלמדו זאת היתה פולנית.
- מרואיין: אני מבינה.
- מרואיין: אז אני הלכתי לספריה "**פוליציניה**" של המשטרה ושמה הייתי מחליפה ספרים. שמה באמת החלפתי הרבה ספרים, וקראתי הרבה. (**באותה תקופה**) הרי לא היה חשמל, חשמל היה מאוחר מאוד, אז לא היה חשמל כל כך (**בכל הבתים**), אז הייתי על יד "**למפה**", על יד נורת נפט (**הייתי**) יושבת בלילה מאוחר וקראתי.
- מרואיין: את זוכרת איזה ספר שקראת?
- מרואיין: **רולנד** קראתי הרבה. היו כל מיני.
- מרואיין: של מי? את זוכרת שמות של ספרים שקראת או של סופרים?
- מרואיין: אז אני אומרת לך, אני זוכרת של רולנד ושל **תדיאוש קושצ'ובסקי (צוחקת) (ראה נספח)**, גם הוא פולני ואז אמי, אני זוכרת היתה צועקת: "**זלדל'ה**, את תקלקלי את העיניים שלך, למה את יושבת כל כך מאוחר?" טוב, אני לא עניתי מכיוון שההסבר היה מיותר שאני כל כך רוצה להשיג את הכל, כל הזמן היה לי בטבע שלי וכנראה שזה נשאר עד היום, **להשיג**. להשיג, להשיג להשיג.
- מרואיין: וכאשר סיימת את הביה"ס היית בת כמה? 11 - 12?

- מראיין: לא, אם התחלתי בגיל 7 הייתי בת 14.
- מראיין: עד גיל 14 למדת בביה"ס ומגיל 14 התחלת לעבוד, לעזור בעבודה?
- מראיין: לא, לא, אני אז הייתי בשומר הצעיר.
- מראיין: טוב, בואי נדבר על השומר הצעיר, איך זה קרה שנכנסת לשומר הצעיר?
- מראיין: ראשית כל אני זוכרת את המקום (**רחוב**) **פבריצ'נה**, שמה היה הקן שלנו, והקן שלנו היה גדול וידוע ואפשר להגיד שהרבה מ"תרבות" היו חברים בהשומר הצעיר ואני מאוד התמסרתי.
- מראיין: את מתכוונת מגימנסיה "תרבות"?
- מראיין: מאוד התמסרתי לקן, הייתי דואגת (**לענייני הקן**).
- מראיין: למה רצית ללכת לשם?
- מראיין: למה? פשוט מאוד, איזה שהיא חברה אמרה, "את רוצה לבוא איתי לשומר הצעיר?" אז אמרתי, "טוב, בואי נלך", אז הלכתי ונשארת.
- מראיין: איך קראו לחברה את זוכרת?
- מראיין: אני לא זוכרת.
- מראיין: אז הלכת ונשארת, מה מצא חן בעיניך שם?
- מראיין: ראשית כל, היו שיחות, אחד, אולי את הכרת אותו? **טורצ'ין**, טורצ'ין (**היו 3 אחים: פני ומנדל ויצחק. הכוונה כנראה לצעיר שביניהם, יצחק, חברו של ד"ר מרדכי זיו**) הוא חי הרבה בארץ, הוא היה מנהל שיחות וזה לא היה ככה שלא עושים שום (**דבר**).. ז"א על כל מיני נושאים היו מדברים ואח"כ היו "מושבות" (**הכשרות**), היו משחקים, היינו יושבים מסביב לעץ, אני עוד זוכרת את העץ, איך שהיינו יושבים והיינו שרים ושיר אחד אני זוכרת ה"**הרונדה-פִּייר**" – הרונדה-פִּייר זה מסביב למדורה, אני עוד יכולה לשיר.
- מראיין: כן, את יכולה לשיר? נו תשירי, למה לא?
- מראיין: אבל הקול שלי זה כבר... (**זלדה שרה**)
- מראיין: תרגמי לי עכשיו את המילים...
- מראיין: אנחנו יושבים עכשיו מסביב למדורה
- אנחנו יושבים ושרים ושרים ושרים
- והירח, הירח מלמעלה
- ואנחנו שרים ושרים ושרים.
- מראיין: יופי, זה יפה מאוד! אני מבינה שכבר הייתם קצת יותר מבוגרים בשומר הצעיר, היו לכם גם שיחות על כל מיני ערכים ואידיאולוגיות וכד', את זוכרת?
- מראיין: נכון, נכון. (**זה**) מה שהשומר הצעיר היה.
- מראיין: מה ככה היו האמונות היסודיות שלכם בשומר הצעיר?
- מראיין: האמונות? אני זוכרת שאני ניהלתי את העיתון של הקן, זה היה (**תלוי**) על הקיר. כתבתי נגד המלחמה.
- מראיין: נגד המלחמות בין בני אדם..
- מראיין: נגד המלחמות, כן. נגד המלחמות, ואיך כתבתי: כתבתי "המנצח הוא לא מנצח והמפסיד הוא לא מפסיד".
- מראיין: למה?
- מראיין: מכיוון שזה פעם קורה לזה ופעם קורה לזה, ולהפך.
- מראיין: הבנתי אותך. ומה בקשר לציונות.
- מראיין: זה ברור שאנחנו רצינו לעלות לארץ ישראל, לפלסטינה.

- מראיין: למה חשבתם שחשוב לעלות לארץ ישראל?
- מרואיין: למה? מכיוון שזאת היתה אידיאולוגיה שלנו...
- מראיין: כן, אז למה זה כל כך חשוב היה לעזוב את פולין, לעזוב את קובל ולעלות לארץ ישראל?
- מרואיין: ידוע על האנטישמיות, על הגויים וזאת היתה האידיאולוגיה שאנחנו צריכים "קולצ'זנה", מולדת שלנו, זה היה בזמן שהתארגנו, והיתה הנהגה ראשית, (בראשה) היה אז שייקה וויינר והוא פנה אלינו שאנחנו נתארגן ואנחנו ניסע, ושנעזוב לליטא, לוילנה.
- מראיין: רגע חכי, את ווילנה אנחנו נדחה קצת כשנגיע למלחמה, דברנו על הציונות, על השאיפה לשלום של השומר הצעיר ועכשיו אני רוצה לשאול אותך על נקודה שלישית שאפינה את השומר הצעיר שזה היתה הגישה הסוציאליסטית?
- מראיין: כן.
- מראיין: אתם דיברתם על הדברים האלו, על הסוציאליזם?
- מראיין: כן.
- מראיין: מה התוכן של הסוציאליזם אצלכם בקן?
- מרואיין: על קפיטליזם, על בורז'וניים (בורגנים) שמנצלים את הפועלים, שיש עוני וזה... כן, דברנו.
- מראיין: הבסיס של הסוציאליזם ביניכם היה שצריך להיות שוויון בין בני אדם?
- מראיין: כן. כן.
- מראיין: אני מבינה! בואי תספרי לי על גילויים של אנטישמיות שהיו בקובל?
- מראיין: כן. אז למשל, כשהיתה מתקיימת המקהלה בביה"ס הפולני. כשאנחנו באנו להשתתף במקהלה, (כנציגי) הביה"ס שלנו (היהודי-פולני), כל הדרך שאנחנו עברנו בפרוזדור (של בית הספר הפולני), אני זוכרת את זה טוב מאוד.
- מראיין: איזה פרוזדור?
- מרואיין: פרוזדור של הבית ספר השני: הם צעקו: "ז'יד, ז'יד, ז'יד", זה "יהודי מלוכלך", זה....
- מראיין: מה זה הביה"ס השני?
- מרואיין: זה היה הביה"ס השני, (של) ה"שקוצים".
- מראיין: אבל גם את למדת בביה"ס פולני?
- מרואיין: לא אני למדתי בביה"ס פולני שהוא היה יהודי, רק בשליטה....
- מראיין: ולמקהלה הלכתם לביה"ס פולני, ואז הם קראו אחריכם "ז'יד", בכל הדרך.
- מרואיין: כן. וחוצ' מזה, היה רחוב, רחוב אצלנו שפחדנו ללכת, למה פחדנו? מכיוון ששמה היו שקוצים והם היו נותנים מכות, שקוצים.
- מראיין: הם היו מרביצים לילדים היהודים?
- מרואיין: כן, הם היו... פשוט לא הלכנו.. לא הלכנו...
- מראיין: אבל את יודעת על מקרים שהיו מרביצים לילדים יהודים או שרק פחדתם שזה יקרה?
- מרואיין: פעם אחת אני זוכרת טייבל קראו לו, שהוא נתן מכות, ממנו פחדו בכלל, אבל זה היה באמת מן כזה בחור חזק.
- מראיין: עכשיו, הביה"ס הפולני הזה, למדו שם ילדים פולנים או אוקראינים?
- מרואיין: רק פולנים. פולנים ובכלל האוכלוסיה בקובל היא היתה לרוב אוקראינית. אוקראינית, רק כל המוסדות (הפקידות) היו פולניים.
- מראיין: והיה להם ביה"ס לילדים האוקראינים או לא?
- מרואיין: אני לא הכרתי אבל אני זוכרת שהיו, היה שמה מועדון ואני מאוד התרשמתי מהריקודים ומהתלבושות.
- מראיין: של מי היה המועדון?

- מראיין: של האוקראינים, היום אני בסוגריים אומרת לך, היום, יש פה אצלנו בציבור ילדים מאוקראינה, שאני אומרת להם "יא מנומייץ פרוסקו, וא מנומייץ אוקראינסקי..." אז הם כל כך שמחים שאני מדברת איתם, שכחתי אבל ידעתי,
- מראיין: את ידעת אוקראינית?
- מראיין: כן.
- מראיין: אני יודעת שיר אחד לשיר באוקראינית מאז שהייתי עם אמא ואבא שלי בקובל והייתי בת שנתיים וחצי ולמדתי שיר מילדה אוקראינית שהייתי משחקת איתה ואני יודעת עד היום לשיר אותו.
- מראיין: את האמת, שאני זוכרת לא את אמא שלך, את אמא שלה...
- מראיין: את סבתא?
- מראיין: את סבתא. (אני זוכרת) שאת באת לרחוב איפה שהיה בית קברות (רח' וולדמירסקיה), את היית ילדה, איך את היית נראית אני כבר לא זוכרת, (זוכרת רק דמות של) ילדה עם סבתא.
- מראיין: את זוכרת את זה מאז?
- מראיין: כן. אני זוכרת את זה.
- מראיין: זה שנת 37!
- מראיין: כן. זה היה רחוק אולי ולדמירסקה (שם הרחוב)?
- מראיין: כן ולדמירסקה, כן, אז את הכרת מרחוק את משפחת זקס, את המשפחה של אמא (שלי)?
- מראיין: כן.
- מראיין: ומעבר לזיכרון הזה שאת זוכרת שאני הייתי שם עם סבתא, יש לך עוד איזה שהוא זיכרון ממשפחת זקס?
- מראיין: לא, אני רק זוכרת ששיינדל, שיינדל זו אמא שלך ז"ל
- מראיין: נכון.
- מראיין: (אני זוכרת) שהיא היתה יפה וגם מוכשרת, אבל אבא היה עוד יותר יפה. (צוחקת)
- מראיין: מי? אבא שלי? פישק? פישק, קראו לו.
- מראיין: ואני עוד נפגשתי איתו באיזה שהוא כנס קובלאים פה בארץ, פה בארץ, ו(זוכרת) שהייתי עם חברה, הייתי עם פרומה והיתה לי עוד חברה מקובל, אלפרט, קוקה אלפרט, אז היינו שלושתנו, ואנחנו יושבות ואומרות לו: "שלום" והוא כל כך שמח שהוא נפגש איתנו, כן.
- מראיין: יפה, זיכרון יפה. אז תספרי לי באמת על החברות שלך מקובל?
- מראיין: נו, טוב, זה אלו החברות.
- מראיין: פרומה ואיך קראו לשניה?
- מראיין: קוקה, רחל.
- מראיין: איך הן היו, הן היו שתיהן בשומר הצעיר גם כן?
- מראיין: כן, הן היו שתיהן, עם פרומה הייתי מאוד מאוד, עם קוקה לא כל כך מכיוון שהיה לה אופי משהו,,, אבל זה כבר לא חשוב.
- מראיין: ואיך פרומה היתה?
- מראיין: פרומה, פרומה זה משהו! עד היום, עד היום היא מתקשרת כל שבוע שני, היא בשבילי, כמו אחות, היה לה בית.היתה להם חנות קטנה עם 2 חביות שמן, שמן! וההורים שלה, אני זוכרת אותם תמיד עם סינרים משומנים כאלה, החנות היתה קטנטונת, באמת קטנטונת, אבל מה, ההורים האלה, עשו הכל שהילדים ילמדו, הכל! זה משהו!

2 ילדים, (אחד התגורר) בירושלים צימוקי, רוזינקו, היתה אישיות גדולה (אריה צימוקי, רוזינקו מהבית), הבת שלו (גם) היא עיתונאית.

מראיין: זה האח של פרומה?

מרואיין: כן.

מראיין: מה היה השם של אח שלה?

מרואיין: לייבל, לייבל, לייבלה (אריה), ככה קראנו לו. ואז, אני אספר לך משהו מצחיק, ביום ראשון סגרו את החנויות

אצלנו בעיר (קובל), זה היה חג, חג לאוקראינים, לפולנים ואמא של פרומה, היא שמרה, היא עמדה (בפתח

החנוות), הם פתחו את החנות הקטנטנות (ביום ראשון), והיא שמרה שאם הפוליציאין, השוטר, יעבור, היא תיתן

איזה שהוא סימן. הוא בא, השוטר, אז היא אומרת לו (לשוטר) בשקט: "שקט, שקט, הוא שם עם איזה שיקס'ה",

שיקס'ה זו פולניה, זה הסיפור (צוחקת) ואנחנו (החברות) כל הזמן נזכרות בזה...

מראיין: אבל אני לא הבנתי את התמונה, השוטר הגיע ואז...

מרואיין: ואז היא אמרה: "שקט, שקט".

מראיין: למי היא אמרה "שקט, שקט"?

מרואיין: לפוליסיאן, לשוטר, שהוא לא יפריע.

מראיין: שהוא לא ייגש, ולא יבדוק כי אבא של פרומה הוא עם איזה שיקס'ה. אני מבינה.

מרואיין: את מקליטה? (צוחקת)

מראיין: למה לא? זה מאוד נחמד ומאוד אנושי. (צוחקת).. באמת סיפור יפה, ז"א החנות שלהם היתה למכירת שמן בלבד?

מרואיין: כן.

מראיין: אבא שלך שהיה סנדלר הוא תפר נעליים חדשות או שתיקן נעליים ישנות?

מרואיין: אבא שלי, עד כמה שאני זוכרת אותו, הוא היה ממש חכם מלידה, עם כל אחד (ידע לדבר). ראשית כל, הוא היה

סנדלר לצבא, כאלה, "שטיון'לך", כאלו נעליים גבוהות (מגפיים), תמיד הוא דיבר... פולנית הוא הרי לא ידע כל

כך, אבל היו מבינים אותו (אנשי הצבא), היה משהו באמצע שהיה לוקח (את המגפיים להמשך העבודה).

מראיין: ז"א הוא תיקן את הנעליים לאנשי הצבא שהיו בעיר?

מרואיין: לא, הוא גם עשה חדשות.

מראיין: הוא גם עשה מגפיים חדשות?

מרואיין: כן. כן והיה (מישהו אחר) התופר שתפר למעלה את מה שהיה צריך (כלומר: התופר הוא שגמר את ייצור

המגפיים), מה שאני זוכרת שעם כל אחד הוא (אבא) היה יושב ומדבר, מדבר המון, המון דיבר.

מראיין: ז"א הוא היה איש חברתי?

מרואיין: כן. כן הוא גם היה ראש האנטוורגר, קומיטט של כל בעלי המלאכה

יפה מאוד! ראש האיגוד מקצועי של כל...

מרואיין: זהו, כן. נכון. נכון.

מראיין: בואי, ספרי לי גם על הבית? היתה לכם גם חצר או לא?

מרואיין: היתה לנו פרה אחת.

מראיין: ואיפה היא היתה? איפה היא עמדה הפרה?

מרואיין: היא עמדה, היה מקום כזה שהחזיקו את העצים (להסקה) והיה מחולק והיתה פרה.

מראיין: רגע, זה חצר על יד הבית ממש? המקום שהחזיקו את העצים והפרה זה היה ממש חצר ליד הבית או שהיה במקום

מרוחק מהבית?

- מראיין: זה היה בחצר, ראשית כל הבית שלנו היה בית מעץ וגרו שם 4 משפחות.
- מראיין: כן, זה כתבת! אז היתה חצר ולכל משפחה היתה פינה בחצר כזאת?
- מראיין: כן. כן. שם היו גם השירותים.
- מראיין: השירותים היו גם משותפים לכל 4 משפחות?
- מראיין: לא.
- מראיין: לכל משפחה היה שירותים משלה?
- מראיין: כן. כן.
- מראיין: ומה היה בחצר הזאת, תארי לי מה היה בחצר?
- מראיין: חצר: יצאנו מהבית, היו כמה מדרגות.
- מראיין: החצר היתה מאחורי הבית?
- מראיין: לא, זה עם הבית, זה היה ארוך ככה.
- מראיין: לפני הבית היתה החצר?
- מראיין: כן.
- מראיין: אני מבינה. עכשיו תתארי לי מה היה בחצר?
- מראיין: החצר, סיפרתי על הפרה וזהו... מה שעוד היה, היתה לי גינה קטנה, גינה.
- מראיין: מה גידלת בה?
- מראיין: גידלתי בה פרחים שקראו להם "קֶצ'נֶצ'ה" פרחים צהובים כאלה, היום רואים אותם (בישראל) גם כן, ואני טיפלתי, אהבתי פרחים, זה נשאר לי עד היום והיה בא גוי כזה, 'שגן', שהוא היה רועה, הוא היה לוקח את הפרה בבוקר ואחרי צהריים, לפנות ערב, היה מחזיר אותה.
- מראיין: ולמה היא שימשה לכם הפרה, לחלב?
- מראיין: לחלב, לפעמים גבינה אמא עשתה בשקית. חמאה, לא חמאה היא קנתה אצל הגויים.
- מראיין: היו גם עצים, עצי פרי בחצר או לא?
- מראיין: לנו לא היו אבל היתה גדר, גדר, ומצד השני היו כמה עצים "פרומן", פרומן זה שזיפים.
- מראיין: אתם הייתם קוטפים או שאסור היה?
- מראיין: אסור היה אבל מידי פעם קטפתי (צוחקת).
- מראיין: ואת גם כתבת שהיו גם עצי פרי מעבר לנהר, שהיה שייך לכנסיה אני חושבת?
- מראיין: נכון. נכון.
- מראיין: אז מהגן הזה כן היה אפשר לקטוף באופן חופשי?
- מראיין: לא, לא, לא. זה צריך היה לבוא ולקנות.
- מראיין: כלומר הם גידלו את זה בשביל למכור?
- מראיין: כן, כן.
- מראיין: איזה פירות היו שם? איזה עצי פרי?
- מראיין: אני לא זוכרת איזה, אבל תפוחים אני כן זוכרת. והרחוב (הדרך) נמשכה ככה עד לנהר, לנהר שלנו קראו טוריה.
- ושמה גרו יהודים, אולי את הכרת את האחים פריד, שלוימה פריד, היינו יוצאים לרחוב הצר הזה, אָפֶטצ'נֶה קראו לו, אפֶטצ'נֶה, ויוצאים לרחוב שהוביל ל(בסיסי) צבא, שם היו המחנות (הרחוב הוא בריסק, ובסיסי הצבא היו ב-גורקי).
- מראיין: מחנות של הצבא?

- מראיין: כן.
- מראיין: איזה צבא זה היה, הפולני, הרוסי?
- מראיין: פולני, פולני. ואני זוכרת שכל פעם הם (**החיילים**) היו הולכים (**צועדים**) ושרים, אני זוכרת אפילו שיר, לשיר לך?
- מראיין: תשירי, כן.
- מראיין: (**שרה**) זה שיר של חיילים.
- מראיין: ספרי לי על הנחל, היו דגים בנחל?
- מראיין: אז ככה, היה נחל ואנחנו, אני, הרבה פעמים שלחו אותי לרחוץ (**שם**) את הכלים.
- מראיין: הייתם רוחצים את הכלים בנחל?
- מראיין: כן, שלחו אותי לפעמים.
- מראיין: גם כיבסו שמה בנחל, כיבסו את הבגדים גם כן בנחל?
- מראיין: לא, היתה באה כובסת והיתה מכבסת.
- מראיין: אני מבינה. אבל את הכלים רחצו בנחל והיית הולכת לנחל לרחוץ את הכלים?
- מראיין: כן.
- מראיין: והיו גם דגים בנחל?
- מראיין: בטח שהיו דגים אבל אני לא זוכרת כל כך דגים. (**זה לא היה**) משהו רציני.
- מראיין: בקיץ התרחצתם בנחל?
- מראיין: ועוד איך התרחצנו, היה לי – לא בגד ים, היתה לי מן כתונת קטנה, כשהייתי נכנסת למים, נורא פחדתי שיקרה לי משהו... והיינו מתרחצים, זהו.
- מראיין: התרחצתם ילדות לחוד וילדים לחוד או ביחד?
- מראיין: ביחד. היינו לבושים.
- מראיין: כשהלכתם להתרחץ ביחד זה היה כשהייתם בשומר הצעיר או לפני זה?
- מראיין: כשהיינו בשומר הצעיר, וגם הרבה לפני זה.
- מראיין: גם לפני זה וגם בשומר הצעיר?
- מראיין: כן.
- מראיין: תתארי לי איך היתה נראית הסביבה של קובל: שדות, כפרים, מה שאת זוכרת מהסביבה של העיר..
- מראיין: טוב, אז תראי, היתה "**לונקה**", לונקה זה היה שדה גדול עם פרחים צהובים, אז אני זוכרת שהייתי הולכת ואחרי הגשם היה מן... נו... בצדדים היינו נכנסים יחפים והייתי מביאה פרחים הביתה והיתה צנצנת מזכוכית והייתי מכניסה את הפרחים והצנצנת עמדה על ה"**קומודה**".
- מראיין: ז"א שמחוץ לעיר היה שדה שלא עיבדו אותו וגדלו שם פרחי בר?
- מראיין: כן.
- מראיין: ומה עוד היה מחוץ לעיר, חוץ משדה כזה?
- מראיין: היתה לי דודה אחת שהיא גרה ב**ניס'כיש** והיו כל מיני עיירות.
- מראיין: היו כל מיני עיירות יהודיות סביב קובל?
- מראיין: כן, זה לא לגמרי עיירות, גרו שם הרבה גויים, גויים.
- מראיין: אז מה זה היה, אלו היו כפרים?
- מראיין: היו כפרים. היו כפרים, הם קראו לזה "**השטייטל**".
- מראיין: את זוכרת כמה מהשמות של הכפרים האלה?

- מראיין: **ניס'כיש, לובין, מצ'ייב וקמין-קושירסק.**
- מראיין: ויערות היו?
- מראיין: הא יערות, היו..
- מראיין: תתארי את היער, מה היה המרחק של היער, מקובל עד היער, מה היה המרחק?
- מראיין: בתוך קובל היו חנויות וזהו **ושוק** וזהו, הגויים היו, היה שוק אחד בקובל, ושמה התרכזו כל הגויים ביום חמישי והיו מוכרים הרבה מהתוצרת של הגויים, אני זוכרת שאמי היתה הולכת בחורף עם **של (צעף)** כזה גדול והיו קונים והם אח"כ היו קונים (**הגויים**) הרבה בחנויות, מה שהיה מאוד מקובל, **דג מלוח!** אני זוכרת את התמונה איך שהגוי ישב עם הדג מלוח'ככה, בשלמות, ואכל ממנו.
- מראיין: רגע, את הדג מלוח הוא מכר או הוא קנה?
- מראיין: הוא קנה, הוא קנה אולי כמה, אבל הוא לא אכל בחתיכות או בצלחת, הוא אכל (**ישר**) ככה, הוא החזיק את הדג (**בידיים**) ואכל ממנו.
- מראיין: ומה הוא מכר הגוי הזה?
- מראיין: הוא מכר מהתוצרת שלו.
- מראיין: למשל?
- מראיין: למשל, גבינות, מה עוד? בצלים, תפוחי אדמה, כל מיני מהתוצרת מה שהיה להם שמה.
- מראיין: בואי נחזור עכשיו ליער, באיזה מרחק היער היה מקובל?
- מראיין: תראי, זה היה, במקום שהתחילו הכפרים והעיירות שם הופיעו היערות.
- מראיין: יערות של עצי מחט היו, כמו אורן, כמו ברוש, איזה עצים היו ביער?
- מראיין: אני זוכרת ברוש, ברוש אבל אני לא זוכרת בדיוק.
- מראיין: את לא זוכרת איזה עצים היו? ומה גודלם של היערות?
- מראיין: לא היו גדולים, לא היו גדולים, אבל פה ושם היו יערות, וחוצ' מזה אני לא יכולה להגיד לך מכיוון שאני לא הייתי כל כך בסביבה, לא התרחקתי כל כך (**מקובל**).
- מראיין: את עצמך לא יצא לך בכלל להיות ביער?
- מראיין: הייתי בטוילים עם ה"ביה"ס, הלכנו פעם, אני זוכרת והתרשמתי מאוד מהציפורים.
- מראיין: ממה התרשמת?
- מראיין: מהציפורים.
- מראיין: וגרגירים אתם לא אספתם ביער? פטריות?
- מראיין: פטריות לא. אני לא זוכרת שאנחנו "**פוז'ומקי**", פוז'ומקי, פוז'ומקי זה... אני יש לי שיר בפולנית.
- מראיין: רגע, פחדתם ללכת ביער?
- מראיין: לא, אם הלכנו עם ביה"ס.
- מראיין: רגע והשומר הצעיר לא עשה פעולות ביער?
- מראיין: זה כבר לחוד, השומר הצעיר זה משהו לחוד, שמה היו טיולים, היו ב – 1 במאי, ב – 1 במאי זה היה?
- מראיין: ל"ג בעומר
- מראיין: ל"ג בעומר עשינו בעיר, הלכנו עם השומר הצעיר.
- מראיין: תהלוכה?
- מראיין: תהלוכה כן. 7 ק"מ מהעיר (**מקובל**) היתה מושבה, עשינו (**הקמנו**) מושבה, מושבה זה אוהלים וכל מיני דברים.
- מראיין: זה היה בשדה או ביער?

מראיין: זה כבר היה ביער ולשמה נסעו יהודים שהצטרכו להתרפא או משהו כזה.
מראיין: לאן הם נסעו? לאן נסעו היהודים שהצטרכו להתרפא?
מראיין: ליער בשביל לקבל אוויר.
מראיין: אני מבינה. היה שם איזה בית הבראה או משהו?
מראיין: לא, לא היה בית הבראה.

סוף חלק ראשון לראיון.

תחילת הראיון חלק שני:

מראיין: ערב טוב זלדה, זו יהודית כפרי
מראיין: ערב טוב.
מראיין: עוד לפני שאנחנו עוברים לתקופת המלחמה אני רוצה לשאול אותך עוד שאלה או שתיים שקשורות לקובל שלפני המלחמה?
מראיין: כן.
מראיין: היו רחובות שהם היו של יהודים ורחובות שהיו לא של יהודים בקובל, או שזה היה מעורבב?
מראיין: מה זאת אומרת?
מראיין: היו רחובות שרק יהודים גרו בהם?
מראיין: אה, רחובות, כן. זה היה מורגש (אזור מגורי יהודים ולא יהודים) ראשית כל העיר קובל היתה מאוכלסת יותר ביהודים מאשר באוקראינים או פולנים. פולנים היו רק במשרות ניהול.
מראיין: והאוקראינים מה היה התפקיד שלהם?
מראיין: האוקראינים פה ושמה, מסביב לקובל הם היו גרים.
מראיין: ז"א בכפרים שסביב העיר קובל, לא בתוך העיר עצמה?
מראיין: נכון נכון. אפשר להגיד שקובל היתה עיר יהודית והרוב-הרוב היו יהודים, רחובות שלמים עם שוק ועם הכל, זה היה של היהודים, האוקראינים הכפריים הם היו גויים היו באים רק לשוק ביום חמישי, למכור את התוצרת ואח"כ היו מתפזרים, מתפזרים בין (חנויות) היהודים לקניות.
מראיין: איך היתה נראית הקהילה היהודית, מה היו המוסדות שלה?
מראיין: היה ביה"ס, ביה"ס תלמוד תורה. היה מוסד כזה, אני זוכרת, מוסד של יתומים.
מראיין: בית יתומים?
מראיין: כן, שאותו ניהלה אני עוד זוכרת, את האישה הזאת. והיה רב, כן. והיה ר'בה והיתה לו החצר שלו והחסידים שלו.
מראיין: ולא היו מוסדות של חילוניים של יהודים, רק מוסדות דתיים, נגיד ביה"ס "תרבות" הוא לא היה דתי.
מראיין: לא היה דתי, נכון, אבל היו "חדר" כזה, לשם היו שולחים את (הילדים) הדתיים מאוד ל"חדר" כזה.
מראיין: ואלה שלא היו דתיים מאוד, איפה הם למדו?
מראיין: היה ביה"ס, ביה"ס "תרבות" אבל עממי כזה. לפני הגימנסיה, היה ביה"ס ("הרצליה") כזה וזהו זה.
מראיין: והיו גם מוסדות של עזרה הדדית, של צדקה, דברים כאלה, אז תתארי אותם?
מראיין: כן. היה מוסד כזה שהיה עוזר, טוב זה משהו קטן, אבל אני זוכרת שזה בא מ(תוך) האוכלוסיה, לא משהו מאורגן. סבתא שלי למשל היתה הולכת כל יום שישי ואוספת, כל אחד היה נותן פרוסת לחם לבן, חלה ואז היו מחלקים

לעניים, אפילו בעלי מלאכה היה להם משהו (לאכול) ל שבת. היה, הם קראו לזה "הקדש-כֶּזֶן", הקדש-כֶּזֶן, שם היו מרוכזים כמה משפחות כאלה שצריך היה לעזור להם.

מראיין: הם גרו שמה, זה היה מן מעון של משפחות מאוד עניות?

מרואיין: כן.

מראיין: ולהם עזרו בצורה כזאת שפשוט היהודים...

מרואיין: אספו, נתנו. נתנו אפילו בגדים, אני זוכרת.

מראיין: את זוכרת איזה חתונה בעיר, חתונה של יהודים?

מרואיין: אני זוכרת חתונה של אחותי, החתונה היתה בתוך הבית, התאספו והיו באים כלייזמרים, הם היו מנגנים.

מראיין: על מה ניגנו הכליזמרים?

מרואיין: הכי הרבה הם היו מנגנים עלרגע, רגע....

מראיין: כינור?

מרואיין: כינור. כן

מראיין: כמה כלייזמרים כאלה היו באים יחד?

מרואיין: שלושה, ארבעה, לא משהו... אורקסטרה גדול.

מראיין: הם ניגנו מוזיקה לריקודים?

מרואיין: הם קצת רקדו אבל פחות ריקודים, פחות ריקודים.

מראיין: פשוט בשביל לעשות מצב רוח טוב?

מרואיין: כן. כן, והיתה מן עוגה כזאת, כמו "פיינקוק". פיינקוק זו היה מן עוגה כזאתי טיפוסית שעשו לחתונה, וזהו.

התלבשו בבגדים, למשל, לי תפרו שמלה חדשה.

מראיין: מה אחותך לבשה? הכלה?

מרואיין: לא משהו גרנדיוזי, משהו כזה, לא לבן מקושט, לא שום דבר, לא היה על הראש שום דבר.

מראיין: לא היה שביס על הראש?

מרואיין: לא.

מראיין: גם השמלה לא היתה שמלת כלה לבנה, אלא סתם איזה שמלה יפה?

מרואיין: כן.

מראיין: ומה לבש החתן?

מרואיין: החתן היה מלבוש עם "קרנֶט" (עניבה).

מראיין: כמה אורחים היו? מי היו האורחים בכלל?

מרואיין: האורחים לרוב היו בני משפחה שבאו גם מהכפרים, מהכפרים מסביב, גרו פה ושמה מספר משפחות בין הגויים, אז

אם הם היו קרובים, היו באים.

(קלטת צד ב')

מראיין: זלדה, כמה אנשים היו באים בערך לחתונת אחותך?

מרואיין: עד 50 איש לא יותר.

מראיין: 50 איש נכנסו לדירה שלכם?

מרואיין: כן, מה זה....

מראיין: והיה רב?

מרואיין: היה רב והיתה חופה והיה ככה גם כן דומה לפה, פחות גרנדיוזי ופחות

- מראיין: לאחותך היו לה תכשיטים או לא, שום דבר מיוחד?
- מרואיין: לא, היא קיבלה את הטבעת, מה שמקבלים...
- מראיין: ותתארי עכשיו לוויה?
- מרואיין: לוויה, זה היה ברחוב, הלכו לאורך הרחוב, מהבית יצאו והלכו לבית הקברות ובכל אורך של הרחוב היתה הלוויה.
- מראיין: השתתפו בה רק בני משפחה או גם אנשים נוספים?
- מרואיין: פה ושמה, מכרים, קרובים אבל לא משהו גדול.
- מראיין: ולבשו שחורים או לא?
- מרואיין: כן, פה ושמה היו שחורים אבל לא היו מודעות (אבל), למשל.
- מראיין: ובבית קברות היה טקס?
- מרואיין: בבית הקברות זה אני לא ראיתי מכיוון שלא השתתפתי אז בשום הלוויה, הייתי צעירה וזה לא היה בראשי.
- מרואיין: ברור, אני מבינה. את יודעת שסבא שלי שהיה לו בית מלאכה לכל מיני מוצרי בטון, בין היתר הוא גם עשה מצבות בבית המלאכה שלו. הם גרו לא כל כך רחוק מבית הקברות ברחוב וולדמירסקה שהוביל אל בית קברות.
- מרואיין: כן. כן, נכון, אני זוכרת.
- מרואיין: תגידי לי, איזה בהמות היו בשדות, מחוץ לקובל, בכפריים, את סיפרת לי שהיתה לכם פרה ומה היה לכפריים האוקראינים, איזה בעלי חיים היו להם?
- מרואיין: ראשית כל חזירים, זה היה מעל הכל. אני לא זוכרת שהיו כבשים משהו, לא.
- היו חזירים, תרנגולות, עופות, אווזים. הרבה אווזים, גם מכרו הרבה בשר של אווזים, אני זוכרת, עשו אח"כ "שמאלץ" (ממרח שומן) וכל מיני מאכלים.
- מראיין: וגם היו להם עצי פרי בכפרים?
- מרואיין: כן, אני חושבת, אני לא זוכרת, לא זוכרת הרבה, אבל היו, היו, היו גינות כאלה, גינות עם ירקות.
- מראיין: איזה ירקות הם גידלו?
- מרואיין: ירקות: צנון, בצל, זה משהו...
- מראיין: לא זוכרת בדיוק?
- מרואיין: הכל אני זוכרת, תפוחי אדמה, הרבה הרבה גידלו וגדלו, תפוחי אדמה, זה היה מאכל מאוד יסודי, ככה.
- מראיין: גם של היהודים נכון?
- מרואיין: כן, כן, כן, תפוחי אדמה.
- מראיין: עכשיו אנחנו מגיעים למלחמה.
- מראיין: בשלב ראשון קובל נכבשה על ידי הרוסים, על ידי הסובייטים, נכון?
- מרואיין: נכון.
- מראיין: מה את זוכרת מהתקופה הזאת?
- מרואיין: אני זוכרת שהרוסים באו ואז אנחנו החלטנו, היתה ההנהגה הראשית, אני כבר הזכרתי לך, שייקה ויינר, הוא היה ראש ההנהגה הראשית, הוא הציע לנו, הציע לנו להתארגן בשביל לעלות לפלסטין, לישראל. ואז אנחנו התארגנו. כשיצאנו הייתי בת 19 בערך. היינו 8 – 7 אנשים ולא הספקנו לצאת, הגרמנים תפסו את השלטון, היה משהו, שינוי כזה, היה מן שקר כזה... ריבנטרופ...
- מראיין: הסכם של ריבנטרופ עם מולוטוב היה שאת החלק של מזרח פולין רוסיה מקבלת. בשלב ראשון, מסוף 1939, כשפרצה מלחמה עד אמצע 41, אכן רוסיה שלטה במזרח פולין ובין היתר גם בקובל. ביוני 41, הגרמנים, בניגוד

להסכם, התקיפו את רוסיה וקובל היתה אז אחת המקומות הראשונים שנכבשו על ידי הגרמנים, אבל את לא זוכרת

שום דבר מיוחד מהשלטון הרוסי, מה הם עשו, מה קרה בעיר כשהיה שלטון רוסי בקובל?

מראיין: תראי, ראשית כל, הם העמידו את כל המקצועות, את כל המקצועים (בעלי המקצוע) במקום הראשון.

מראיין: כן ובמה זה התבטא שהעמידו אותם...?

מראיין: סוציאליזם וזה. טוב זה מה שהיה. למשל, לי היה מנהל של "אנטוורק", זה ארגון כזה, של בעלי מלאכה, של

הסנדלרים, כך אני זוכרת והם היו יותר מכובדים.

מראיין: הם נתנו יותר כבוד לאנשים העובדים, מאשר היה לפני כן מקובל בקהילה?

מראיין: כן.

מראיין: את מי כיבדו לפני זה הכי בקהילה?

מראיין: היו שיכבות, היו מכובדים, עשירים, כאלה שנתנו להם מקום ראשון בבית כנסת או משהו כזה.

מראיין: וזה לא היו בעלי מלאכה?

מראיין: בעלי מלאכה פה ושם, אבל לא היו הרבה כאלה...

מראיין: בסדר! את לא כל כך הרבה זוכרת מהכיבוש הרוסי, אוקי, כעבור שנתיים הגרמנים כבשו את העיר, ואתם, אז או

קצת לפני זה החלטתם לברוח בהוראה של ההנהגה הראשית.

מראיין: וכבר בדרך, בדרך, אנחנו נסענו ברכבת, התנאים היו איומים, אז אני זוכרת שכל פעם אנחנו ירדנו ורצנו, מכיוון

שהגרמנים היו מפציצים, כבר הם הפציצו. טוב, הגענו לליטא, למה לליטא וגם למה לוינה, מכיוון שהם עוד לא היו

מתחת לשלטון הגרמני, רק של הרוסי. שמה בוויילנה וליטא, בקיצור. על ריכוז ווילנה יש הרבה הרבה לספר, אצלי

הרבה הרבה כתוב, אבל באמת, אני לא יכולה להרחיב כל כך. היו לפי התנועות, היה נוער של כל ארגון, למשל

"החלוץ" היה, "עקיבא" וזה... כל אחד עשה לו מן ריכוז כזה, אנחנו היינו ריכוז שומרי, השומר הצעיר.

מראיין: איפה גרתם?

מראיין: גרנו בסובוץ, בהתחלה היינו בסובוץ.

מראיין: מה זה סובוץ?

מראיין: סובוץ זה היה מקום כזה איפה שהתרכזנו.

מראיין: זה שם של מקום?

מראיין: זה היה מן בניין גדול. בוויילנה..

מראיין: אוקי. בניין גדול בוויילנה, שם גרתם?

מראיין: כן והתנאים היו קשים מאוד, גם לא היה מה לאכול, היינו קמים באמצע הלילה לפי התורנות בשביל לקבל לחם,

לקנות לחם. אח"כ עברנו לטרטקי, טְרֶטְקִי.

מראיין: מה זה היה?

מראיין: שם רחוב. אחרי עברנו ל(רחוב) מיצ'קביצ'ה.

מראיין: ממה התפרנסתם שם בוויילנה? ממה התקיימתם?

מראיין: זהו, אז הבחורים היו הולכים, היו שם בתי חרושת, הלכו לעבוד בבתי חרושת, היו... הבנות, היו משרתות בעבודת

בית, זה פחות או יותר מה שאני זוכרת.

מראיין: ואתם קיוויתם להגיע משם לארץ ישראל, נכון?

מראיין: כן. כן.

מראיין: אבל זה לא קרה?

מראיין: זה לא קרה.

מראיין: מה קרה? מה כן קרה?

מרואיין: מה שקרה, שבאחד הימים, כמו שהיום אני זוכרת, אני וחברתי **לוישקה**, היא היתה **מקלצ'ה**, אני וחברתי החלטנו לצאת לטיול עם קבוצת חברים וכמו שאנחנו עולים, עוד לא הספקנו לעלות על האוטובוס, ברחוב **זבלנה**, אני זוכרת טוב, באים גרמנים על אופנועים. גרמנים ומתחילים לירות ומתחילה הפצצה ומפציצים, זה משהו... נפלו אנשים, והרי מקלטים לא היו.

מראיין: מה זאת אומרת מפציצים, אווירונים ?

מרואיין: אווירונים. מפציצים וזהו זה, אנחנו כל הלילה היינו בקבוצות-קבוצות, שוכבים על האדמה על יד הבתים. והשאלות היו, "מה יהיה הלאה". אז את יודעת איך זה אצל היהודים, היו אומרים אלוהים יעזור וכל מיני תקוות כאלו. טוב, בא הבוקר ואנחנו קבוצות גדולות של צעירים, המבוגרים לא כל כך היו שם, אלה שהיו להם משפחות, לא כל כך עזבו, אבל הצעירים, שהיו בלי משפחות, עזבו והתחילו ללכת לכיוון, לכיוון **בילורוסיה**. הלכנו עד לגבול ושמה, אני זוכרת שאני נכנסתי לבית כפרי, **קֶטְסָה** קראו לזה. אמרתי לבעל המקום: "אני יהודיה, אנחנו בורחים, אנחנו לא יודעים מה שהגרמנים יעשו לנו", הוא אמר שהוא לוקח כסף בשביל להעביר את הגבול, כסף, זהב. שאל אותי: "מאין את?" אז אמרתי שאני מקובל, עד היום אני חושבת, איך שזה עולה, ואני לא יודעת איך להסביר את זה (**את המקריות**): כשאמרתי לו שאני מקובל אז הוא אמר: "אוי, אם ככה, לא תתני לי שום כסף ושום זהב, אני שהייתי **בקובל**, עכשיו, במלחמה, בחזית, היהודים נתנו לי לאכול, בגלל זה אני לא אשכח" ונדברנו שבילילה, שמה, לא רחוק, למעלה, היתה תחנה של הגרמנים, אז הוא אמר לי שהם (**שומרי הגבול**) הולכים לשתות תה, אז אני אצא איתך באמצע הלילה, "את לא מכירה אותי (**במקרה ויתפסו אותה**) ושאני ארים ענף כזה קטן זה סימן שאת יכולה לעבור תיכף את הגבול".

מראיין: היית לבד בלי חברים?

מרואיין: כן, אני הייתי לבד, ועוד איך.

מראיין: אוקי. זה מה שסיכמתם ומה היה ההמשך?

מרואיין: המשך היה, שאני עברתי לשמה אבל לא יכולתי להמשיך מכיוון שהיו לי פצעים על הרגליים וחזרנו, חזרנו עם עוד (**אנשים**) בחזרה לוויילנה. חזרנו לוויילנה וכבר בהתחלה הרגשנו שהגרמנים נמצאים. ראשית כל, הכריחו את כולנו, לסדר לנו טלאי צהוב, התחילו הגזירות, איך שאומרים. אסור היה ללכת על המדרכות, לא נתנו לאכול, לא נתנו מספיק לאכול. אני זוכרת משהו, משהו אופייני, הילדים הקטנים שהיו עם ההורים שראו גרמנים התחילו לבכות, היה בכי, הם כבר פחדו, הפחד נכנס אליהם.

מראיין: הילדים היהודים?

מרואיין: כן. כן וזהו, השאלה הבאה היתה: "מתי עוברים לגיטו"? בא יום ואני זוכרת תמונה כזאת, במקום אחד, שמעתי צעקות כאלה ורעש כזה, אני כבר גרתי עם שני חברים, שני בחורים היינו, אני ועוד אחד, הם שניהם כבר לא חיים, בגילי היו. ירדנו ואני ראיתי שכולם מתאספים עם חבילות קטנות... הגרמנים והליטאים היו שותפים, הם אמרו שיוצאים למקום עבודה, אבל היו שמועות מכל אלה (**בעלי הניסיון**) שבאו מהחלק שהיה תפוס בפולין שהם מעבירים למחנות, מחנות....

מראיין: השמדה?

מרואיין: השמדה. ושם עושים כל מיני... הורגים ועושים כל מיני דברים. טוב, שתי תמונות (**שעולות לי עכשיו**), תמונה

אחת שהוציאו את **הספרי-תורה** והכל ושרפו ואני זוכרת את ה... ה... רגע, איך אומרים, את האש שיצאה מזה...

מראיין: הניצוצות? הלהבות?

מרואיין:

כן. כן. זה. והתמונה השניה: עמד יהודי, אני חושבת שבכיתי, עמד יהודי עם פאות ועם ככה. ומסביב לו, מסביבו, עמדו גרמנים צעירים כאלה כאלה והשפילו אותו, **השפילו אותו** מאוד. אלה שתי תמונות שנשארו לי. ולא פלא, לא פלא שיש לי שנאה כזאתי שאני לא (**ביקשתי**) פיצויים ולא כסף ולא גרמנים, אני לא אדבר עם גרמני, אני לא אדבר בגרמנית. אני יש לי שנאה יחידה, ונשארה לי (**עד היום**), עשיתי הכל וסיפרתי בבתי ספר והכל, עד היום (**אני פעילה**) בשביל לא לשכוח...

אגב,

בהקשר לטלאי הצהוב שחוייבה לתפור בוויילנה מספרת זלדה על פעילותה בארץ, בשנים האחרונות

"הטלאי הצהוב הזה, אני עשיתי עבודה תמונה גדולה, תמונה גדולה באריגה שאני עובדת וכל יום, יום השואה, אני כבר התמסרתי הרבה ל(**זכר, למען**) יום השואה וארגנתי והייתי מציגה את התמונה עם הטלאי הצהוב וכתוב בטלאי הזה, כתוב: "**יודה**", זה היה הסימן שמסמן שזה "יודה".

מרואיין:

זהו. אנחנו איפה?

מראיין:

בגטו.. נכנסתם לגטו?

מרואיין:

עוברים לגטו, עוברים לגטו. אני בגטו הייתי אולי שבועיים או שלושה.

מראיין:

זה הכל?

מרואיין:

כן. יום אחד, מודיעים (**היודנראט**), היה **יודנראט**, היודנראט הוא עבד בשביל הגרמנים, שיקר או משהו, אבל הוא עשה הרבה, מי שלא יודע (**שעבד**) בשביל היהודים, לפעמים מאשימים אותם אבל זה לא לגמרי נכון, אני הייתי בתוך זה. למשל, הודיעו ליהודים לפני שזה קרה, הודיעו, הלכו לכל מיני מקומות והודיעו (**היודנראט**): "מחר ככה וככה, לוקחים אתכם לקונְרָה". על קונְרָה את שמעת?

מראיין:

בוודאי שמעתי. אני מהקיבוץ של **אבא קובנר**.

מרואיין:

אז, זהו זה. התאספנו, זה כבר היה בוקר, התאספנו וכאן בא החלק שלי האיש. אני הרי הייתי בלי משפחה,

התאספנו, היהודים רצו לתת זהב וזה... הם (**הגרמנים**) לא רצו לשמוע: פקודה, זה פקודה.

השער נפתח (**של הגטו**) ואני זוכרת היתה שם כנסיה, תיכף בהתחלה ואנחנו יוצאים לרחוב **רודניצ'קה**, או **דְּבֵלְנָה**, אני לא זוכרת, אולי דבלנה, אחד מהשניים, השם קיים. אנחנו יוצאים וכל הרחוב היה מכוסה (**מלא**) עם יהודים, עם משפחות, עם ילדים קטנים, עם תינוקות.

מראיין:

רגע. זה היה אחד המשלוחים הראשונים ל**פוֹנְרָה**?

מרואיין:

כן.

מראיין:

ואת היית בתוך המשלוח הזה?

מרואיין:

כן.

מראיין:

איך זה קרה, את הרי היית צעירה, יכולת לעבוד, איך זה למשלוח ראשון לקחו אותך?

מרואיין:

זה לא היתה חשיבות לעבודה וזהו, לקחו את כולם, אני הייתי ברחוב הזה והזה, אז לקחו אותי.

מראיין:

לקחו לפי הרחובות?

מרואיין:

כן.

מראיין:

הבנתי. את הספקת להכיר שם בגטו ווילנה, את **רוֹשֶׁקָה**, את **אבא קובנר**, את **נִידְקָה**?

מרואיין:

בטח, איזה שאלה, אני הייתי אצלם, אבל זה אח"כ.

מראיין:

או-קי. את יוצא לכיוון פונר ומה קרה הלאה?

מרואיין:

מה קרה? וזה כבר "מספר" (**מזל**) שלי, אני הייתי מאוד מתוכננת (**מחושבת**). יצאתי מגיל 19, כל הזמן תכננתי וארגנתי את עצמי (**את גורלי**) וככה התרגלתי עד היום. ראשית כל הורדתי את הטלאי, שנית...

- מראיין: רגע, הגרמנים לא שמרו עליכם?
- מרואיין: הם שמרו.
- מראיין: אז איך יכולת להוריד את הטלאי?
- מרואיין: לפני זה, לפני שיצאתי מהשער, הורדתי את הטלאי, הם לא ראו את זה.
- מראיין: הם לא ראו. בסדר, הורדת את הטלאי ואח"כ?
- מרואיין: תכננתי שאני אלך על יד המדרכה, קרוב למדרכה. כל 10, כל 2 מטר או 3, הלך ליטאי עם נשק, מוכן ושמר שלא יברחו.
- מראיין: ברור.
- מרואיין: אני זוכרת, אישה זקנה, פשוט לא יכלה ללכת, היא החליטה מה שיהיה איתה, יהיה איתה. וירו בה במקום. ואני כמו היום זוכרת. אבל לא היה לי יותר זמן, כמו שהלכתי עשיתי צעד למעלה, עלייתי על המדרכה, כמובן שהלב דפק לי, אבל אני לא התפללתי כל כך הרבה לאלוהים מכיוון שאני פשוט לא האמנתי באלוהים. ומשפחה לא היתה לי ולא היה לי חבל על אף אחד, (לא היה לי מה להפסיד). עלייתי ונעמדתי (על המדרכה), נעמדתי. הפולנים, מרוב סקרנות עמדו על כל המדרכות והסתכלו (במצעד ההולכים למוות).
- מראיין: את מתכוונת הליטאים?
- מרואיין: הליטאים – הפולנים.
- מראיין: אוקי.
- מרואיין: הם הסתכלו ... ואני, הלב דפק לי אבל אני הייתי בטוחה לאן הולכים, אז..
- מראיין: לפי מה ידעת?
- מרואיין: ידעתי שדיברו, שפונרה זה מקום איפה שעושים בור גדול ויורים בכולם.
- מראיין: הבנתי. אז את נעמדת בין הליטאים שהסתכלו על היהודים שהולכים ברחוב לפונר, את נראית כמו גויה, את היית בלונדינית, או מה?
- מראיין: הייתי יותר שטינית והיה לי סרט יפה מאחורה, בֶּרֶט. הייתי לבושה יפה, ככה בחורה צעירה. אבל אז מה הם (הנאצים) עשו? הם פיזרו מרגלים, פולנים, שמכירים יותר את הטיפוס היהודי והסתכלו (עקבו אחרי האנשים ברחוב). עברתי כמה רחובות. הכרתי את וילנה, היכן שגרנו ועבדנו והלכנו לספריית טרֶשוֹנָה, זה היתה ספריה גדולה, אבל יותר לא הכרתי (בווילנה), אז אחד, (אחד מאותם מרגלים) הכיר, לפי ההתלבטות שלי, שאני עומדת ככה ומסתכלת, אז הוא ניגש אלי. ניגש אלי ואמר לי ככה בפולנית, נלך לטייל, הוא אמר לי כמה מילים יפות וזהו. טוב. אני הלכתי איתו, אני לא ידעתי ש.. לאן הולכים (לאן שביקש שנלך).. לא הכרתי פשוט את הרחוב לפונרה, הוא הלך איתי אבל באמצע, באמצע ההליכה, הוא אמר לי משהו כזה, את יודעת, אני מאוד-מאוד מחבב ואוהב את האידיאולוגיה של הקומוניסטים, טוב. זה נתן לי איזה שהוא סימן למה הוא פתאום אמר קומוניזם. טוב, אז אני הייתי כבר מוכנה שבאיזה שהוא מקום אני אעשה בריחה, אני אברח. אז הוא הגיע לאיזה ש.. למעלה, זה היה משהו כזה למעלה ואמר לי שהוא צריך לגשת לאחותו בשביל שנוכל ללון בלילה, נעשה אהבה. אבל אני הסתכלתי למטה וראיתי דגל עם גסטאפו.
- מראיין: למטה איפה? באותו הבית?
- מרואיין: לא, באותו רחוב למעלה.
- מראיין: אה, הבנתי, זה היה במעלה הרחוב וזה במורד הרחוב, אוקי. בסדר, ראית שיש דגל של גסטאפו, או-קי.
- מרואיין: גסטאפו ודגל, אמרתי זה לא יכול להיות, הוא בטח רוצה להרוויח (כסף) ולהוביל אותי שהוא תפס משהו, כדי למסור אותי לגסטאפו, טוב. אז אני אמרתי לו "טוב, תלך", אני זוכרת שהיתה לי עט כזאת יפה, הוא חיבק אותי

ולקח את העט. אז אני התחלתי לברוח, ברחתי, ירדתי למטה. פגשתי פולניה, פולניה שאמרה לי: "מילצ' - תשתקי, תיקחי אותי מתחת לזרוע ולכי מכיוון שפה את רואה בצד, איפה שהיער, זה פונרה". לקחתי אותה והלכתי איתה, והלכתי. הלכתי איתה והיא הורידה אותי לטבילצ'ה, למרתף כזה, למטה, בשביל להסתיר אותי.

מראיין: ברור.

מרואיין: ואז, אני זוכרת, היו שמה עכברים, זה משהו! הם טיילו עלי! זה היה משהו... אבל... איזה שהוא אינסטינקט של חיים היה קיים ואני כל הזמן לחמתי בשביל זה.

מראיין: רגע, איך היא הבינה שאת יהודיה וצריך להסתיר אותך?

מרואיין: היא אולי היתה קתולית אדוקה, אני לא יודעת.

מראיין: אבל איך היא ראתה שאת יהודיה ולא קתולית.

מרואיין: הייתי דומה ליהודיה.

מראיין: אוקי. כמה זמן היית במרתף הזה?

מרואיין: בינתיים שמעתי איך שהיהודים רצים למעלה, בשביל לברוח מהיריות ויורים עליהם, ז"א שזה היה קרוב מאוד (למקום הטבח). בבוקר היא קמה ואמרה לי, "את מוכרחה לברוח, את מוכרחה לברוח, מכיוון שהם עושים חיפוש הם יודעים שפה ושמה מסתירים יהודים, אז מה הם עושים? הם שורפים את הבית והורגים את האנשים", אז אני לא יכולתי, אמרתי: "תיראי", נשקתי לה ביד, ואמרתי "מה שעשית הצלת אותי, אבל, יש לי בקשה, תני לי מטפחת יפה של גויה, סלסלה, וכמה בקבוקים עם חלב", אני כפרית ואני אלך לשדה תעופה. בשדה התעופה היינו עובדים (עבור הגרמנים לפני האקציה). הגרמנים הביאו אותנו לשם עשו שם כביש, ושם היינו עובדים.

אז התלבשתי כל כך יפה, היא צבעה לי את הפנים וזה... והלכתי חופשית ברחובות ווילנה. ברחוב, הלכתי חופשית, הגרמנים עוד אמרו לי כל מיני מילים כאלה ואני עשיתי את עצמי שאני לא מבינה, עשיתי ככה עם הידיים שאני לא מבינה מה שהם אומרים, טוב, הגעתי לשדה תעופה.

כן, עוד לפני זה, עוד בגטו, זה אני מוכרחה לחזור, שכחתי: היה לנו מן ועד כזה, איך להגיד לך? מן קומיטט של השומר הצעיר שהם סידרו ניירות בשביל אלה שלא היו כל כך דומים (ליהודים), בשביל ללכת (להימלט) לכפרים. זה היה נייר, בלי תמונה בלי שום דבר, אבל לקחת את הנייר הזה, לקחתי את הנייר וזה היה בתוכנית שלי שאנחנו נלך לעבודה, שיובילו אותנו לעבודה מהגטו, אני אברח לי. כל הזמן ברחתי. זה קרה (הכנת הנייר המזויף) יום לפני פינוי הגטו. את הנייר שמרתי והגעתי לשדה התעופה.

סוף חלק שני לראיון.

תחילת חלק שלישי:

מראיין: אתמול סיימנו במקום שהתחפשת לאיכרה עם איזה סל וכמה דברים והלכתי לשדה התעופה, עכשיו תמשיכי משם.

מרואיין: אז אני הגעתי לשדה תעופה, שמה בזמנו, מהגטו, היינו יוצאים לעבודה בשליטה של גרמנים וליטאים, בנו שם כביש או משהו כזה. בזמנו (כשעבדנו בשדה התעופה) מכרנו לגויים כל מיני בגדים בשביל שיהיה מה לאכול (בגטו), לתת חלב לתינוקות, מכיוון שהיה רעב גדול בגטו. אז היתה (פגשתי) שמה אחת, פולניה. הגעתי אליה והיא הסכימה לקבל אותי, לקבל אותי בתור משרתת, הייתי עושה כל מיני...

מראיין: רגע, איפה היא היתה? ליד שדה תעופה?

מרואיין: כן, היא גרה שמה והיה שמה כפר, או משהו כזה.

מראיין: אז את הגעת אליה שברחת מהמרתף ההוא, הגעת אליה וביקשת להתקבל כמשרתת?

מראיין: טוב והיא קבלה אותך?

מרואיין: היא קיבלה אותי.

מראיין: מי היתה האישה הזאת?

מרואיין: האישה הזאת פולניה פשוטה, עקרת בית, אבל מה שקרה, באחד הימים לפנות בוקר היא מעירה אותי, עוד היה חושך (בחורף), ואומרת לי: "תראי, הגרמנים הולכים מבית לבית, והם שורפים את הבתים והורגים את מי שמסתיר יהודים".

מראיין: ז"א היא ידעה שאת יהודיה?

מרואיין: כן, אז מה היה לי לעשות? שוב פעם נשקתי את היד (שלה) וזהו ואמרתי לה שהיא תיתן לי עוד משהו ככה, לדרך, אז היא נתנה לי שיניקה (נקניק חזיר) ובשר וגם לחם, כיכר לחם. ואני יצאתי, זה כבר היה חורף ושלג וכל כך קר היה והלכתי, לאן הלכתי? אני לא יודעת, הרי אצלי היה נייר שאני עוד בזמנו, רצו לסדר אותנו בכפרים. אז הלכתי, לא ידעתי לאן שאני הולכת.

מראיין: את יודעת באיזה שנה זה היה?

מרואיין: זה היה אני חושבת ב – 41.

מראיין: 41? או-קי. ז"א זה היה בחורף 41?

מרואיין: כן. הלכתי והלכתי, הגעתי לצומת ולא ידעתי לאיזה כיוון אני צריכה ללכת, לאן אני יכולה להגיע, אז אני החלטתי, אלך לכיוון הזה. וזה היה לבלורוסיה, קרוב. אני הגעתי שמה לאיכר, כבר סיפרתי על האיכר הזה?

מראיין: לא. רגע. סיפרת לי על האיכר הזה שרצית לברוח וחזרת?

מרואיין: כן. חזרתי ושוב פעם זה התחיל מחדש, הנושא של האיכר הזה, הסיפור זה ידוע, אני הגעתי והוא שאל אותי מאיין אני, הוא אמר לי שהוא מעביר יהודים..

מראיין: כן, את זה את סיפרת שהוא היה קודם בקובל והאכילו אותו.

מרואיין: אז זהו. ואני הלכתי הלאה, אני ביקשתי ממנו בזמנו בגדים, נתתי לו, היה לי מעיל יפה ועוד משהו אז אני ביקשתי בגדי גויים, כאלה בגדים שלא יכירו אותי ככה.

מראיין: רגע, אצל האיכר הזה את היית בפעם השנייה או בפעם הראשונה?

מראיין: לא. לא, זה בפעם הראשונה.

מרואיין: כי את סיפרת לי אתמול שחזרת ממנו חזרה לגטו?

מראיין: שאני חזרתי חזרה לגטו. זה מה שאני סיפרתי?

מראיין: אז בואי תספרי עכשיו, נשמע את הגרסה הזאת, ביקשת ממנו מה?

מרואיין: אני ביקשתי ממנו שייתן לי בגדים של גויה, טוב, כל הדברים האלה איך שהוא העביר אותי לקובל והכל, לא

אחזור. אולי הכוונה שהחזיר את זלדה אחורה לזיכרונות על קובל. בכל אופן לא הגיוני שפגשה את האיכר הזה בשלב מאוחר זה, אלא כפי שציינה קודם. היות כבר

הייתה לבושה ככפרית כפי שזלדה ציינה קודם).

עברתי את הכביש ואני הולכת מבית לבית והיו כאלה שסגרו את הדלת, מאוד פחדו אז מאנשים זרים, היו כאלה שנתנו לי ללון. הלכתי, הלכתי, הגעתי לאחווה, בזמנו, בזמנים האלה, האחוזות היו מאוד ב"ירידה", למה? מכיוון שהרוסים שהיו לפני זה הם התייחסו אליהם כמו לאנשים עשירים. והגעתי לאחווה אחת, הם היו באמת עניים ועבדתי שמה, עבדתי, עבדתי ונתתי אוכל לסוסים, לתרגולות, מהבוקר עד הערב עד שיום אחד...

מראיין: בעלי האחווה, מי היו?

מרואיין: פולנים כן.

מראיין: אלו היו בעל ואישה?

מרואיין: בעל ואישה, בן ובת.

מראיין: אהה. היו להם גם בן ובת!

מראיין:

והם, היו **שלא כטפה**, אצילים, שהם ירדו פשוט (**מנכסיהם**) הגורל היה כזה ויום אחד בא, בא האיכר ואומר להם שהם חושבים שאני יהודיה וכל הכפר מתקומם מכיוון שהגרמנים יכולים להרוג אותם, בגלל זה שהם מסתירים פה במקום יהודיה. טוב, הם היו מאוד נחמדים, הם נתנו לי כתובת לאחווה אחרת, לא רחוק, זה כבר היה **יושנה**, אביב, ואני הלכתי. טוב. המחשבות שלי והכל, הגעתי לאחווה שנייה, שם היה רווק, גם אדון, הוא אמר לי ברצון היה מקבל אותי אבל הוא קיבל כבר מישהו אחר, טוב. מאחורי הגדר היתה עוד אחווה, ונכנסתי שמה ושמה הצגתי את עצמי כבר בתור פולניה, אמרתי בפולנית (**ברכה בפולנית**), ז"א אני מברכת את **יאזוס**, ישו, והם צריכים להגיד (**לענות**) **אמן**. **אמן** – **אמן**. שם (**באחווה החדשה**) היה האדון הזה, האדון הזה הוא היה בן אדם מאוד מאוד נחמד, האישה היא היתה בילורוסית, היא הייתה איומה והיה להם בן מאוד דתי ובת. לכן קראו **גניוש** ולבת קראו **קשייה**. טוב, הם קיבלו אותי. אם הם חשבו שאני יהודיה, אני חושבת שכן, אבל איכשהו עברו, מכיוון שהיה להם חשוב, הם היו זקוקים לפועלת, משרתת. טוב, אז אני התחלתי בעבודה, היה לי שולחן מעץ במטבח, ומיטה מתקפלת ולמיטה, לא נתנו לי סדין ושום דבר, רק שמיכה כזאת. טוב. והייתי מקפלת אותה ללילה. למעלה היתה אצטבה, שם קיבלתי חצי (**כיצר**) לחם וזהו. הייתי כל כך רעבה שפה ושמה כשהייתי מבשלת ועושה משהו, הייתי גם טועמת, פשוט מאוד, לא יכולתי, הייתי רעבה.

מראיין:

מזל שהיתה לך אפשרות, זה מזל מאוד.

מראיין:

אח"כ (**טיפולתי ב**) חזירים ואח"כ (**ב**) סוסים, זו היתה עבודה של איכרה. טוב, ככה זה הלך, הלך, הלך (**נמשך**) ויום אחד, יום אחד נכנס (**מישהו**), היתה להם איזו שהיא מסיבה כזאת, אז בא אחד מן ג'ליץ כזה והוא אומר לי (**אותו משפט תפילה בפולנית ואחריו צריכים הנוצרים לומר "אמן"**), אני כנראה חשבתי על משהו (**אחר**), מכיוון שמהמטבח שמעתי שבסלון מספרים את כל הסיפורים איך שהם מוציאים את היהודים מהגטו והורגים אותם והכל. אז אני כל הזמן ראיתי (**מול עיני**) את המשפחה שלי וכנראה שחשבתי וחשבתי ולא עניתי לו, וכשלא עניתי לו (**אמן**), הוא מאוד חשד.

מראיין:

כן ברור.

מראיין:

טוב, הוא נכנס אליהם ואמר להם מה שאמר להם, אז האישה הזאת (**כנראה דיברה עם הבן**). הבן הזה **גניוש**, מאוד מאוד, פשוט אהב אותי ועזר לי, הוא היה דתי, והוא כל יום על הברכיים והביא לי ספרים ועזר לי (**לשאוב מים**) מהפומפה.

מראיין:

מה זאת אומרת "על הברכיים"?

מראיין:

הוא התפלל!

מראיין:

אה. אוקי. הוא הביא לך ספרים.

מראיין:

הוא הביא לי ספרים, תמיד ראיתי אותו על יד החלון. היה עומד ומדבר איתי וזה, האישה הזאת (**בעלת הבית**) שבא הג'ליץ שחשד, היא לא באה אלי, היא שלחה את הבן, הבן הזה ניגש אלי ואמר לי:...

מראיין:

הבן הזה שהיה נחמד אלייך?

מראיין:

כן. הוא ניגש אלי ואמר לי: "אמא, חושדת ככה, חושדת שאת יהודיה" ואני, היה לי כל כך הרבה, בעד היחס שלו הטוב, אמרתי לו: "כן, אני באמת יהודיה, אבל תדע לך, ישו היה יהודי, והוא היה מאוד רחמני – ישו, ואם אתה תמסור אותי, ז"א אתה מוסר אותי למוות, איך אתה, באיזה מצפון אתה תתפלל, (**האם**) אתה לא תחשוב שעשית דבר איום, הרגת בן אדם?", הוא לא אמר שום דבר וזהו ולא. לא, הוא לא אמר שום דבר.

מראיין:

לא גילה לאמו?

- מראיין: לא גילה אבל אני חושבת שהיא ידעה, אבל היה להם (**כנראה**) כדאי להחזיק אותי בתור פועלת, הייתי צעירה ודי חזקה וזהו. טוב. הייתי שם, אבל היתה להם בת, בת מאוד אנטישמית, קשייה, פעם אני עבדתי על יד המכונה, עשיתי שם אוכל לבעלי החיים....
- מראיין: איזו מכונה?
- מראיין: מכונה שקצרה מספוא, או משהו כזה, אז היא אמרה: "תעבדי!", ואני, אני חושבת שיצא לי דם מהאף, מכיוון שאני כל כך התאמצתי, היא אמרה: "אין דבר, תעבדי, היהודים לא עבדו, הם היו פרזיטים". טוב. לא עניתי לה, שתקתי וזהו. ככה עבדתי, יום אחד בא הבן של אחיו של הג'ייק שהוא היה מווילנה.
- מראיין: בן אחיו של מי?
- מראיין: בן אחיו של **הג'ייק** הזה, מהמקום איפה שהייתי (**בווילנה**).
- מראיין: לא. מי, מה זה ג'ייק?
- מראיין: (**בן ה**)משפחה בווילנה, הרי זה (**המקום בו עבדה זלדה**) היה קרוב לווילנה והיה שמה בן, שהוא היה בצבא, איך קראו לצבא הזה, אלו שהיו נגד הפולנים והיו נגד הרוסים... (**כנראה צבא משתפי פעולה עם הנאצים**).
- מראיין: הצבא הליטאי?
- מראיין: הוא היה פולני. היו פולנים (**בצבא הזה**). והוא בא (**לבית בו עבדתי**) וכעבור כמה רגעים בא איכר ואומר לו משהו, אז הוא קם עם תרועה ויוצא מהבית, עם כמה אנשים. יוצא מהבית, אח"כ הוא חוזר והוא אומר "חיסלנו את כולם" ואלה היו פרטיזנים, יהודים ורוסים, "חיסלנו אותם" (**את הפרטיזנים**), אז הוא ניגש אלי.
- מראיין: מי זה האיש הזה שחיסל את הפרטיזנים?
- מראיין: הוא בן של אח של **הג'ייק**, האח הזה שאני הייתי אצלו הוא היה בן שלו מווילנה.
- מראיין: בא משהו מווילנה שהוא היה נגד הפרטיזנים והוא יצא עם עוד כמה אנשים והם חיסלו את הפרטיזנים?
- מראיין: כן ולי הוא אמר: "תשמעי, אם תגלי (**שחיסלנו את הפרטיזנים**), אנחנו יודעים את הכל (**על הזהות הבדויה**) אבל אנחנו קרובים, אז אם תגלי...", אז הוא עמד עם... נו... **רוולבר**.
- מראיין: אקדח?
- מראיין: כן, עם אקדח מולי, "אז זה הסוף שלך", לא אמרתי שום דבר, אמרתי זה יהיה בסדר, הימים עברו ואני עבדתי והיו פרטיזנים, ככה עברו חודשים..
- מראיין: מה הפרטיזנים עשו שהם באו?
- מראיין: שהם באו, הם דרשו רק אוכל ואוכל ואוכל.
- מראיין: ונתנו להם?
- מראיין: איזה שאלה, פחדו (**מהם**) פחד מוות.
- מראיין: הם היו עם נשק?
- מראיין: כן, בטח, ברור.
- מראיין: הם היו פרטיזנים איזה?
- מראיין: יהודים ורוסים, יהודים ורוסים.
- מראיין: הבנתי. והימים המשיכו ואת המשכת להיות שם?
- מראיין: כן המשכתי להיות... היו כמה דברים... אני... איזה שייגץ, אבל זה לא חשוב באמת. המשכתי והמשכתי ויום אחד אני שומעת שהגרמנים חוזרים, הצבא הגרמני שהוא יצא לרוסיה חוזר (**נסוג**). בהיסטוריה זה דבר ידוע.
- מראיין: הנסיגה הגרמנית מרוסיה.

- מראיין: כן, מרוסיה. אני יצאתי לראות, זה היה קרוב לכביש, אני ראיתי את הגרמנים, איך שהם חזרו בשיירות, שיירות, טוב, אני שמחתי, חשבתי שזה הסוף, ויום אחד, יום אחד, מגיעה החזית הראשונה הרוסית. והם היו פראיים (הרוסים), והם היו... זה עומד (עכשיו) לפני (מול עיני), הראשונים בחזיתות בכלל, משהו איום ונורא! הם נכנסו, ראו את הבת קשייה הם ואנסו אותה. הכניסו אותה לחדר ואנסו אותה, טוב זהו.
- מראיין: כך הם לא נגעו?
- מראיין: בי, לא. לא. אני הייתי משרתת. אני, הם ביקשו, אגיד את זה... עד היום אני חושבת בליבי, מה בן אדם לא עושה בשביל להציל את עצמו, באיזה שהוא מקום אני מבינה את כל האנשים שבמלחמה גנבו לחם בשביל לקיים את המשפחה.
- מראיין: נו איזה שאלה? זה מובן.
- מראיין: זהו, הם ביקשו שאני אגיד להם (לרוסים) שהם הסתירו אותי ואני, היה לי שכל כזה לא להגיד, מה זאת אומרת, זה אומר, אם אני אצלם, אז אני בוגדת, מה אני עושה אצל ג'ג'יץ, שמה, אז אני לא אמרתי שום דבר, זה כל כך היה על המצפון שלי. אני אמרתי להם (לבעלי הבית), (אפילו) בגדים אני לא קבלתי, אני אגיד לך את האמת היו לי כינים, היו לי כינים, הלכתי עם שמלה אחת שנה וחצי, או כמה, והיו לי כינים, נו, זה היה משהו איום ונורא. לא אמרתי להם שאני (הסתרתני) פה, שום דבר, ואמרתי להם שאני רוצה בטרמפים ללכת, לנסוע לוויילנה, אז הם נתנו לי נעליים, רק נעליים, אני הגעתי לוויילנה ואני כותבת על וויילנה.
- מראיין: אבל רגע, הרוסים האלה שהגיעו, החיילים הרוסים, הם לא חיסלו את המשפחה הזאת?
- מראיין: רגע, רגע, טוב שהזכרת לי, הג'ג'יץ הזה, הלך לבית הסוהר, האישה ברחה למשפחה שלה והבן והבת פגשתי אותם בוויילנה.
- מראיין: ואת קיבלת מהם נעליים ואת חזרת לוויילנה?
- מראיין: אבל לפני זה הם (הרוסים) עוד לא עצרו אותם אז הם (בעלי הבית) ביקשו שאני אבוא לקצור, לקצור את ה... את השחת, את החציר?
- מראיין: כן, כן, אז אני באמת באתי אבל אני רוצה להגיד לך כמה משפטים על וויילנה, אני כתבתי על זה: **היא היתה כל כך עצובה וויילנה**, כל כך ריקה, יהודים כמעט שלא ראו, הראשונה שפגשתי זאת היתה **זלדקה** הפרטיזניקה, זלדקה, היא היתה פרטיזניקה והיא עשתה גדולות, היא היתה מביאה (ידיעות) לצבא ובחזרה, היא היתה גדולה. איתה, היא אמרה לי, תראי, יש פה קבוצה פרטיזנית שהם הם עבדו זה **וידקה ואבא קובנר ורושקה**, מכירה את מישהו?
- מראיין: הם היו בקיבוץ שלי, אני בת קיבוץ עין החורש, הם היו כולם חברי הקיבוץ שלי ואבא קובנר היה מדריך שלי בשומר הצעיר.
- מראיין: אז זהו, אני פגשתי אותם ואבא קובנר שאל אותי **למה לא הלכת לפרטיזנים?** וזה קצת העליב אותי, אמרתי: "אני, מכל מיני סיבות וכל מיני..." לא עניתי וזהו.

קלטת מס' 2 – המשך ראיון עם זלדה

- מראיין: כן זלדה, תמשיכי.
- מראיין: אז התחילה התקופה של התארגנות, של "החלוץ" וזהו, בשביל לצאת בדרך לישראל, לפלסטינה. טוב, אז (היו) כל מיני מעשים. אני.. היה אחד רוסי שהוא היה מעביר אותנו, אנחנו היינו בליטא, וצריך היה לעבור לפולין אז

הוא בעד כסף היה מעביר אותנו. אנחנו באים לתחנה, (הרוסי) הזה שלנו לא מגיע, אוי, מה אנחנו עושים, הרכבת באה ואנחנו בכוח עלינו על הרכבת וזהו זה. עכשיו, מתחילה הדרך, הדרך לישראל, עוברים כל מיני ארצות וזה, זה כבר פרק אחר. היתה הבריגאדה (היהודית) והיה צבא אנגלי ו(שם) הכרתי אז את בעלי ז"ל.

מראיין:

שמאיפה הוא היה?

מרואיין:

יוסף ברלינסקי. הוא היה מלודמיר אבל הוא עלה לישראל ב – 39, כמה חודשים לפני פרוץ המלחמה והתגייס ישר לצבא, לבריגאדה. טוב, היו לנו קשרים ובכלל, חלק לחוד, היו באים, מלמדים אותנו עברית, הוא הכיר אותי ופשוט, איך אומרים, התאהב, אהבה גדולה, ממש אהבה גדולה ו... זהו.

מראיין:

איפה זה היה כל אהבה הזאת?

מרואיין:

היה באודינה, אודינה.

מראיין:

איפה זה אודינה?

מרואיין:

ליטא.

מראיין:

זה היה עדיין בליטא.

מרואיין:

כן. טוב הוא רצה מאוד שנקים משפחה וזה, אבל אני לא הסכמתי מכיוון שהייתי מאוד עצמאית ולא רציתי להיות תלויה באף אחד, ושנית, היתה לי פה, היה לי גרעין בבית זרע שקראו להם "השלמה פולנית" ואני רציתי לבוא ולראות והיה לי גם איזה שהוא חבר שהכרתי אותו והוא מאוד העריך אותי והיה לנו הרבה משותף, בחור מאוד אינטליגנטי ולא רציתי להתקשר (ליוסף) ככה. טוב, הגעתי באיזה שהיא דרך, הגעתי ל"בית זרע" ופה זה כבר מתחילה המשפחה (שלי).

מראיין:

אבל את אומרת שלא רצית להתחתן איתו?

מרואיין:

עם יוסף ברלינסקי, כן?

מראיין:

כן.

מרואיין:

נפרדנו והוא אמר לי, אני לרשותך, אני מחכה לך תמיד. טוב, יום אחד זה היה בפסח, כמו היום אני זוכרת, בא מישוהו ואומר לי: "זלדה, יש לך איזה שהוא אורח".

מראיין:

זה כבר כשהיית ב"בית זרע"?

מרואיין:

כן. היה לנו חדר כזה אורחים, אני חשבת, אני נפרדתי ממנו, אין לי אף אחד פה. אני נכנסת, והוא שוכב במיטה, הוא היה מאוד יפה, מאוד יפה היה ואומר לי: "אני לא יכולתי להתגבר ותחליטי מה שתחליטי" וזהו.

מראיין:

מאיפה הוא הגיע, איפה הוא היה?

מרואיין:

מה זאת אומרת? הוא עוד היה בצבא.

מראיין:

הוא היה עדיין בצבא, בבריגאדה?

מרואיין:

כן.

מראיין:

אבל את אומרת שהוא הגיע לבית זרע?

מרואיין:

הוא הגיע גם לבית זרע, היה חופש או משהו כזה.

מראיין:

ז"א הוא היה בבריגאדה אבל כבר בארץ?

מרואיין:

הוא בא לחופשה.

מראיין:

הוא בא לחופשה לארץ. ואז הוא מגיע לבית זרע לראות אותך והוא אומר לך תחליטי מה שתחליטי ואז מה את החלטת?

מרואיין:

אני כל כך התרגשתי, וכבר הכרתי את החברים והרגשתי גם... כולם כבר היו עם תינוקות, מההשלמה שלי, הרגשתי קצת בודדת איכשהו.

- מראיין: מה היה עם הבחור הקודם שאמרת לי, שהיה מאוד אינטליגנטי?
- מרואיין: הוא נשאר ידיד שלי כל החיים.
- מראיין: אבל בבית זרע?
- מרואיין: הוא היה בבית זרע, התחתן.
- מראיין: אה, הוא התקשר עם מישהי אחרת?
- מרואיין: אבל כל הזדמנות הוא אמר לי: "זלדה, אני איתך...", הוא רצה... וכל הדברים האלה, טוב, לא חשוב.
- מראיין: הוא היה כבר קשור ואז בא יוסף...
- מרואיין: אשתו ידעה וזה לא היה לה איכפת, טוב, זהו.
- מראיין: את הרגשת בודדת, יוסף אמר לך שהוא לא יכול להתגבר ואת מצידך הרגשת שם בודדת, לחברים שלך היו תינוקות ואז...
- מרואיין: ואז אמרתי אנחנו נחיה ביחד. טוב, ליוסף, היתה משפחה גדולה בארץ, משפחת ברלינסקי ידועים היו, והוא גר אצל בת דודה שלו ואז הוא הביא את כל הספרים (שלו) ואת כל ה... היו לו המון דברים, קבלנו חדר ב"בטונדה" (מבנה קומפקטי יצוק בטון) וזהו זה. כעבור זמן היתה... חתונה לא היתה, רק מי שהתחתן הצטרפנו לחופה, זה הכל. וזהו. ועכשיו אנחנו מגיעים למשפחה שלי. למשפחה שלי ואני רוצה להגיד לך שהבת שלי אמרה לי שהיא קוראת את הספר "זוסייה" - והיא מאוד מאוד מתרשמת, מהספר, מה שכתבת, יהודית.
- מראיין: אני מבינה ואני שמחה לשמוע.
- מרואיין: יש לי בן אחד שהתגרש, יש לי בנות.
- מראיין: כמה בנות?
- מרואיין: יש לי שתי בנות, שתי בנות. שרל'ה ועירית, ומתי הבן.
- מראיין: מתי זה הבן שלך?
- מרואיין: כן.
- מראיין: וכמה נכדים ונכדות יש לך?
- מרואיין: יש לי 10 נכדים ונכד אחד שהוא שייך לאשתו (השנייה) של הבן, אישה שניה, גליה שמה.
- מראיין: ובמה את עבדת בקיבוץ אח"כ?
- מרואיין: אני הייתי מאוד פעילה, זה באופי שלי, הייתי שלוש שנים מרכזת וועדת בריאות, הייתי מרכזת של חדרי חולים, משהו כזה. הייתי בכל מיני וועדות, הרבה בוועדת חברים, רכזת חדר האוכל, הייתי מעורבת מאוד בקיבוץ. יוסף, בעלי, הוא הרגיש קצת זר, זר והוא גם לא רצה ללכת לקיבוץ, אבל אמרתי (לו) אחד מהשתיים, את יודעת איך שאנחנו התנהגנו, או שאתה הולך (מצטרף לקיבוץ) או שזהו, גמרנו, הוא מאוד אהב אותי אז הוא הלך אחרי, אבל כל הזמן הוא הרגיש ככה, הוא היה מן טיפוס כזה אינדיבידואליסט.
- מראיין: במה הוא עבד?
- מרואיין: הוא, רוב הזמן היה נהג, אח"כ הוא היה מרכז קניות ב"ספן", זה בית חרושת. מאוחר יותר היה אחראי בפינת חי לילדים, כל מיני...
- מראיין: אני מבינה! אז בואי תגידי לי לסיום, איזה מילה טובה שיש לך להגיד על קובל?
- מרואיין: טוב אני אגיד לך: קובל היא עיר, רק לפני ימים ביקרתי את אשר ביגון (גם הוא חבר קיבוץ בית זרע), הוא הבן של דבורה קפשווק (קובלאית), והוא, עוד לא ראיתי דבר כזה, הוא כל הזמן חי עם בקובל, הוא הזמין אותי שאני אבוא לבקר אצלו ערב אחד, הייתי אולי 5 שעות.
- מראיין: איפה הוא גר?

מרואיין: פה בבית זרע.

הוא בחור מאוד אינטליגנטי, אבא שלו היה קומוניסט, הוא היה בצרפת אז הוא נסע לשחרר אותו, הכל הוא סיפר לי, הוא כל כך קשור לקובל שזה בשבילו הכל. טוב, אז אני תמיד שאני פוגשת אותו: "שלום – שלום" ומילה טובה וזהו.

מה שיש לי כללית להגיד על קובל אי אפשר להגיד שהיא היום עיר (חיה) אבל אז היא היתה נחשבת לעיר, במושגים שלי היא היתה עיירה גדולה. רוב האוכלוסייה היתה יהודית, אני התרשמתי (מהעיר) שאנשים היו (שם) כמו משפחה. כמו משפחה, עם הרבה-הרבה עזרה, עם קהילה, עם מוסדות, בית יתומים למשל. זה השפיע עלי מאוד. (אני נזכרת:) בסבתא שלי, היו הולכים ביום שישי ומבקשים חלה. פרוסת חלה ואפו הרבה, הרבה, הרבה ואח"כ היתה פינה של הקדש, היו כמה משפחות באמת חולים, אינוולידים שלא היה להם מה לאכול. הביאו (להם) גם כן בגדים, והתרשמתי מאוד. אני זוכרת שאבי קיבל עצים להסקה, היו מביאים לו מהכפר אוקראינים ורוסים, כמה הוא (כבר) קיבל.. והוא היה הולך עם כמה עצים שקיבל ומביא לשכנים (הנזקקים).

מראיין: שיהיה להם במה להדליק את התנור?

מרואיין: כן. כן. טוב לב, בסופו של דבר, אני מדגישה: (את אנשי קובל מציינים:) טוב לב, פשטות ויהודיות.

מראיין: יפה, יופי. אני גם יכולה לאשר שאמא שלי היתה אישה מאוד טובה.

מרואיין: מה זה אישה טובה, אני התרשמתי ממנה מאוד, היתה אישה טובה. אני זוכרת את סבתא ואת היית הילדה (שהגעת

לביקור בקובל)... אוי, אני זוכרת, (את אמך) שיינדל...

מראיין: אני מאוד-מאוד מודה לך, זלדה, היה סיפור מאוד מעניין ומרתק.

מרואיין: טוב, אז כל טוב לך.

מראיין: כן, להתראות, להשתמע.

מרואיין: כשתבואי לעמק הירדן, אולי תעברי, הבית שלי פתוח, פתוח מאוד. לילה טוב.

מראיין: לילה טוב זלדה.

שיחות עם זלדה: יהודית כפרי (לבית זסק)

תמלול ראשוני: צבי רז, הוד השרון, 20.1.2005